

ПРОБЛЕМА ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В ПЕДАГОГІЦІ

У статті обґрунтовано виховний ідеал як проблему педагогіки; встановлено ступінь розробленості досліджуваної проблеми у світовій та українській педагогіці; проаналізовано ключові терміни й поняття проблеми виховного ідеалу; визначено основні методологічні засади її розгляду.

Ключові слова: *виховний ідеал, суспільний ідеал, ідеал, виховання, гармонійний і всебічний розвиток особистості.*

In this article grounded an educate ideal as problem of theoretical pedagogics; the degree of developed of the probed problem is set in world and Ukrainian pedagogics; certainly basic methodological principles of its consideration.

Keywords: *educate ideal, public ideal, ideal, education, harmonious and comprehensive development of personality.*

Розробки проблеми виховного ідеалу відбуваються у двох напрямках: як наукова історико-педагогічна проблема та як вимір української національної виховної традиції. У статті важливе місце посідає аналіз не тільки загальнолюдського виміру виховного ідеалу, а й конкретно-історичного українського виховного ідеалу, що розвивається і реалізується. Адже сьогодні в Україні на національній основі розбудовується система громадянського виховання і потрібно обґрунтувати ідеал, який визначає орієнтири цього процесу.

Дослідження виховного ідеалу як предмета історії педагогіки має як теоретичний, так і прикладний характер, оскільки базується на загальнолюдських засадах, має історико-культурну та національну специфіку.

Становлення Української держави актуалізує проблему національного виховного ідеалу. У цьому процесі історичний аспект формування змісту українського виховного ідеалу, структура та шляхи його досягнення відповідно до запитів спільноти розглядаються з позиції філософії освіти (В. Андрущенко, І. Бех, В. Скотний), на засадах етнопсихології та етнопедагогіки (Г. Ващенко, М. Стельмахович, В. Янів), теоретичної та прикладної педагогіки (М. Фіцула, О. Вишневський, І. Підласий, Е. Панасенко).

Метою статті є обґрунтування виховного ідеалу як проблеми педагогіки. Її реалізація передбачає розв'язання таких завдань: установити ступінь розробленості досліджуваної проблеми у світовій та українській педагогіці; обґрунтувати ключові терміни і поняття проблеми виховного ідеалу; визначити основні методологічні засади її розгляду.

Виховний ідеал є складовою суспільного ідеалу. Це конкретна форма суспільного ідеалу, що є специфічним комплексом цілей розвитку,

уявлень про досконалу форму майбутнього. Саме тому проблема виховного ідеалу в її історичному розвитку розглядається на міжгалузевому рівні, а практичне втілення основних ідей виховного ідеалу неможливе без реалізації суспільного ідеалу.

Учення про досконалу людину і шляхи її виховання вміщують системи ідей філософів, теологів, психологів, педагогів, митців, політичних та культурних діячів від доби Античності і до сьогодні. Основу теорії виховного ідеалу для нашого дослідження становлять ідеї Сократа, Платона, Августина Блаженного, Томи Аквінського, Володимира Мономаха, Леонардо да Вінчі та інших діячів європейського Відродження, Я. А. Коменського, Жан-Жака Руссо, І. Г. Песталоцці, Й. Гербарта, А. Дістервега, Джона Локка, Е. Канта, Г. Сковороди, К. Ушинського, П. Юркевича, Г. Кершенштайнера та інших теоретиків «нового виховання» кінця XIX – початку XX століття, О. Сухомлинського.

Проблема створення і реалізації виховного ідеалу є однією із актуальних і недостатньо вивчених проблем історії педагогіки, української зокрема. Можна сказати, що проблема виховного ідеалу є вічною, оскільки, як і будь-який інший ідеал (суспільний, політичний, моральний, естетичний тощо) передбачає свободу безкінечного розвитку, а не гармонію закінченої досконалості. А суспільства, які як ідеал брали на себе зразок повної досконалості, зазнавали поразки у зіткненні з історичними реаліями [4, 9].

Розглядаючи проблему *виховного* ідеалу в його історико-педагогічному розвитку, необхідно, передовсім, з'ясувати зміст ключових понять, а саме: «ідеал» та «виховання».

«Ідеал (від грецького – ідеал, першооснова) – уявлення про найвищу досконалість, котра як взірць, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Вихідною засадою формування ідеалу є усвідомлення суб'єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й відповідно необхідності її реального перетворення» [11, 231].

Ідеал – це осмислений зразок досконалості, норма, до якої прагнуть як до мети діяльності. Ідеал як взірць, зразок, довершеність у чому-небудь є важливим компонентом ідеології, тобто системи ідей, що виражають панівні інтереси у суспільстві, світоглядні та ціннісні уявлення, що закріплюються у відповідних нормах. Ідеал – це дійсність у її динаміці, в її русі від менш досконалих до більш довершених форм, тобто з погляду перспектив її розвитку. Ідеал не є застиглим станом людської думки про найдосконаліші гармонійні форми буття, крізь призму належного й бажаного, омріяного, очікуваного [6, 147 – 148].

Дослідження ідеалу у вихованні потребує з'ясування смислового поля поняття «виховання». У сучасній педагогіці виховання трактується як процес формування певної моделі поведінки людини у навколишньому середовищі, у якому передаються від вихователя до вихованця культурні надбання, досвід та цінності. Поняття «виховання» не виключає і навчання. Виховання появилось водночас із виникненням людського суспільства й існуватиме протягом всієї його історії. Як соціальне явище, воно властиве всім суспільно-економічним формаціям, має спільні ознаки: передача нагромадженого досвіду, формування певної ідеології, турбота про здоров'я і розвиток, оснащення знаннями, вміннями, досвідом, системою цінностей тощо. Проте його цілі, зміст, форми й методи історично змінні. Як соціальний інститут, виховання зазнає глибоких якісних змін у міру розвитку суспільства та суспільних відносин. Кожній суспільно-економічній формації відповідає особливий тип виховання [5, 88].

Існують численні концепції про основи виховання, розмаїття яких може бути узагальнено до двох основних напрямів: сцієнтистсько-технократичного та антисцієнтистського. Для представників сцієнтистсько-технократичного напрямку характерним є прагнення до раціоналізації процесу виховання, розробки наукових технологій виховання, що ґрунтуються на конкретних наукових знаннях. У вихованні тут домінує практична, утилітарна мета адаптації індивіда до вимог соціального середовища (соціалізація), гармонізації відносин індивіда й суспільства.

Прихильники антисцієнтизму вбачають головну мету в тому, щоб зменшити процес маніпулювання поведінкою вихованців, заперечити авторитаризм у вихованні. Процес виховання трактується не як реалізація задумів вихователя, а як процес саморозвитку індивіда, його самовиховання і самореалізації. Прихильники антисцієнтизму вбачають головну мету в тому, щоб зменшити процес маніпулювання поведінкою вихованців, заперечити конформізацію, авторитаризм у вихованні. Прагнучи реалізувати гуманістичні ідеали, спираючись на ідеї, розроблені «філософією життя», екзистенціалістами, вони вважають, що формування унікальної й неповторної особистості як головної мети виховання є процесом власного саморозвитку індивіда, самовиховання, самореалізації. Заперечується трактування процесу виховання як реалізації задумів вихователя. Якщо у сцієнтистсько-технократичному напрямі соціалізація особистості трактується як її інтеграція до соціальної системи, то в антисцієнтизмі акцент роблять на розумінні соціалізації як самоствердженні особистості.

Також існують концепції «третього» проміжного характеру, які намагаються подолати альтернативність двох основних напрямів і поєд-

нують у різному співвідношенні їхні окремі надбання, принципи, положення. В Україні тривалий період панувала так звана «теорія комуністичного виховання», основні положення якої були в руслі сцієнтистського напрям, але включали також окремі елементи концепції антисцієнтистських. В умовах пліуралізації політичного й духовного життя суспільства в сучасній Україні розробляються різноманітні концепції виховання без штучного протиставлення. У багатьох із них важливе значення надається розробці системи національного виховання, соціалізації через національну культуру [12, 134 – 136].

Оскільки у ході історичного розвитку педагогіки як науки витворилося декілька концепцій виховання (як бачимо, з різним потрактуванням його мети і співвідношення особистісно-індивідуального і всезагального), то й проблема виховного ідеалу розв'язується неоднозначно, у пошуках відповіді на питання: «виховання людини відбувається для її самореалізації і самоутвердження у світі на основі вільно зробленого вибору? чи виховання людини відбувається для когось чи чогось поза нею самою?»

Поняття виховного ідеалу не є чітко визначеним, хоча часто застосовується у сучасному педагогічному слововжитку. Найчастіше воно асоціюється з поняттям «педагогічний ідеал» та «мета виховання» («освіти»). Обґрунтуємо визначення виховного ідеалу відповідно до сцієнтистсько-технократичного чи антисцієнтистського напрям виховання.

У поглядах на виховання та виховний ідеал, які, на нашу думку, відображають *сцієнтистсько-технократичний напрям*, визначимо наступне: прагматичний підхід до виховання та визначення його мети; вимога встановити міру досяжності у вихованні; окреслити практичний (реальний, досяжний) ідеал відповідно до моделі майбутнього ідеального суспільства; розмежовувати загальнолюдські та національні вартості у змісті виховного ідеалу; брати з багатьох національних властивостей лише ті, що мають значення сьогодні і матимуть у майбутньому; здійснення цілеспрямованого впливу на вихованця задля його відповідності ідеальному взірцеві особистості; визначення кінцевого результату розвитку особистості; стандартизація, знеособлення особистості в процесі виховання; підпорядкування інтересів особистості інтересам нації і держави; встановлення суспільної функції виховного ідеалу як такої, що виправляє чи вдосконалює (людину й спільноту); визначення українського ідеалу довершеної людини в образі чоловіка (лицаря-козака, січового стрільця, воїна УПА), що не відповідає реаліям історії національно-визвольних змагань України та вимогам гендерної педагогіки; ототожнення виховного ідеалу із системою цінностей,

вибір яких зумовлений ситуацією (культурно-історичною зокрема); удосконалення людини, виховання нового типу української людини.

Ідеї *антисциєнтистського* розуміння виховання і виховного ідеалу є такі: ототожнення мети виховання і мети життя; визнання духу людини метою виховання, а державу, церкву, зовнішній спосіб співжиття – лише засобами, що покликані правдиво служити людині; вимога збереження індивідуальності вихованця, куди входить дух народності, до якої належить вихованець та дух релігії, яку він сповідує; особистісно-зорієнтоване виховання, центром якого є особистість вихованця, його самобутність і самоцінність; недопустимість нав'язувати ідеали (тобто перетворювати ідеал на щось загальне), що розглядається як джерело духовного насильства; визнання за людиною здатності вільно формувати власні ідеали і жити згідно з ними; спрямованість педагогічного ідеалу (мети освіти) від соціальноорієнтованого виховання, що нівелює особистість, до особистісного, параметри якого не задані конкретно-історичними інтересами суспільства; забезпечення вихованцеві умов повної реалізації власного потенціалу при інтелектуально-духовній взаємодії з вихователем (у формі діалогу); бережливе ставлення до приватної, усамітненої сфери людської душі; ототожнення виховного ідеалу з ідеалом цивілізованого суспільства, взірцем і основою якого є педагогічна концепція афінської системи виховання, що базується на гармонії морально-етичного та естетичного вимірів людського буття, і яка в епоху Відродження була доповнена ідеєю всебічного розвитку.

Нами встановлено, що виховний ідеал К. Ушинського відповідає антисциєнтистському розвитку виховання. Педагог усвідомлював потреби тогочасної освіти як нової, її недоліки вбачав не лише у просторі Російської імперії (до складу якої входила на правах колонії батьківщина педагога – Україна), а й світовому, а тому був переконаний у необхідності її вдосконалення. Однією з вимог, які ставив К. Ушинський до виховання, – це його здійснення на засадах народності. Виховний ідеал у К. Ушинського зумовлений об'єктивними чинниками: він бачив реальний стан сучасної йому системи виховання та об'єктивні тенденції, здобутки та недоліки її розвитку. При цьому наголошував на зорієнтованості процесу виховання на особистості вихованця. Саме у вихованцеві, а не поза ним, педагог бачив ідеал виховання, що потребує умов і засобів для розвитку: «виховання не має на меті розвиток науки, і для нього наука не мета, а один із засобів, якими воно розвиває в людині свій власний ідеал» [10, 70].

Виховний ідеал – це уявлення про досконалі умови навчання і виховання з метою всебічного й гармонійного розвитку (саморозвитку)

вільної у виборі особистості на засадах народності, природовідповідності та культуровідповідності.

Як засвідчує історія розвитку педагогіки, кожна епоха та спільнота має своє соціальне замовлення, провідну ідею, і тому вимагає від педагогічної теорії обґрунтування відповідного цим запитам взірця педагогічної діяльності. Однак цивілізаційним виміром виховного ідеалу є визнання мети виховання як всебічного й гармонійного розвитку (саморозвитку) особистості, яка завжди вільна у виборі і сама визначає ту систему цінностей, що відповідають її народності, природі та культурі. Певна культурно-історична епоха персоніфікована різноманітними інституціями освіти, які покликані забезпечити для гармонійного і всебічного розвитку особистості досконалі умови реалізації її потреб і запитів.

Підсумовуючи сказане, робимо такі висновки: проблема виховного ідеалу є складовою суспільного ідеалу; поняття «виховний ідеал» найчастіше асоціюється з поняттями «педагогічний ідеал» та «мета виховання»; теорія виховного ідеалу розвивалася на міжгалузевому рівні, а визначення виховного ідеалу, його змісту та структури відповідають сцієнтистсько-технократичному або ж антисцієнтистському напрямі у теорії виховання; основними рисами *сцієнтистсько-технократичного* напрямку є: прагматичний підхід до виховання, його мети та, відповідно, виховного ідеалу; вимога здійснювати цілеспрямований вплив на вихованця задля його відповідності ідеальному взірцеві особистості; підпорядкування інтересів особистості інтересам нації і держави; ототожнення виховного ідеалу із системою цінностей, вибір яких зумовлений ситуацією (культурно-історичною зокрема).

Основними рисами *антисцієнтистського* напрямку є: недопустимість нав'язувати вихованцеві ідеали (тобто перетворювати ідеал на щось загальне), що розглядається як джерело духовного насильства і порушує приватність людської душі; забезпечення вихованцеві умов повної реалізації власного потенціалу і здатності вільно формувати власні ідеали і жити згідно з ними; спрямованість виховного ідеалу (мети виховання) від соціально орієнтованого виховання, що нівелює особистість, до особистісного, параметри якого не задані конкретно-історичними інтересами суспільства; ототожнення виховного ідеалу з ідеалом цивілізованого суспільства, основою якого є гармонія морально-етичного та естетичного вимірів людського буття, і яка в епоху Відродження була доповнена ідеєю всебічного розвитку; виховний ідеал у різні періоди розвитку європейської педагогіки розвивався в межах сцієнтистсько-технократичного чи антисцієнтистського напрямку; природовідповідності, він має чітко визначене особистісне спрямування, вимогу її всебічного і гармонійного розвитку.

Література

1. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 7
2. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава, «Полтавський вісник», 2004. – 192 с.
3. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
4. Дашутін Г. Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна / Г. Дашутін. – К. : Академ-Прес, 2006. – 304 с.
5. Кононко О. Виховання // Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 87 – 88.
6. Могильний А. П. Культура і особистість: [монографія]. – К. : Вища школа, 2003. – 303 с.
7. Панасенко Е. А. Прагнення до християнського ідеалу людини – основа формування особистості вчителя // <http://www.gambler.ru>.
8. Підласий І. Ідеали українського виховання // Рідна школа. – 2000. – № 4. – С. 6 – 13.
9. Скотний Валерій. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті. – Київ – Дрогобич : Коло, 2003. – 288 с.
10. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: в 11 томах. – Т. 2. – Москва – Ленинград : Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1948. – 655 с.
11. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
12. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х. : «Р. И. Ф.», 2005. – 672 с. – С. 134 – 136.

УДК 37.013.43

Леся КОЛТОК

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена формуванню екологічної культури підростаючого покоління, одному з найважливіших завдань сьогодення, у зв'язку з тим, що погіршилась екологічна ситуація у світі, мало приділяється уваги охороні й збереженню довкілля. Виховувати у дітей відповідальне ставлення до природи – це складний і тривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями й уміннями, а й розвиток уміння та бажання активно захищати, поліпшувати природне середовище.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання, природознавство.

Article is devoted to the formation of ecological culture of the younger generation, one of the most important tasks today, due to the fact that worsened the